

RÉGI MAGYAR MEGFIGYELÉSEK.

330. Napóra. Megjegyzést érdemel, hogy a Napóráknak Hazánkban T. Fehér Vármegyében Sereglýesen Devetseri István Úr, a Reformata Oskola Rectora, igen jeles Művészze, még pedig magától tanult Művészze, ki tanítástól üres óráin, különösen nyárban külömbféle kemény kövekre, mind kiállól, mind bevéssett figurákkal s betűkkel, a' legjobb ízlésekkel szokott illy Napórákat készíttetni. Az 8 Nap óráival már több rendbeli Uraságok kertjei ékeskednek, sőt a' mult nyáron Ó Császári Királyi Fő Herczegsége is Országunk Nándor Ispánnya, méltóztatott elfogadni felséges megelégedésének kijelentésével egy tőle készíttetett Nap órát, 's azt Al-Tsúton lévő szép kertjében kitétetni. Ezen fehér sima Bavariai köre metszett Nap órának szélén a' felséges Cs. kir. Herczeg' czímerén, 's Nevén kívül, ez az egész Haza' Érzését, 's buzgó kívánságát kifejező mondás metszetett Horáztból:

Serus in Coelum redeas,

Diu intersis Populo,

Hic ames dici Pater, atque Princeps.

Ugyan ekkor, említett Devetseri István Úr, általadott egy más Nap órát a' Nemzeti Museum számára is, mellyen a maga neve, születése helye, (Dengeleg, Szatmárban) az esztendő, mellyben készíttette; önnön maga által szerzett Magyar Verseken olvasatnak. Ezen ügyes készítő, a' Hazai Tudósítások Hivatalát is egy illy tsinosan készült köre és kőből metszett napórával megajándékozta. A' nekünk adott ajándék Táblán a' következő jeles mondások találatnak, az Ejszakra fekvő részén: Quid quid agis prudenter agas et respice finem. A' keletre mutató részen: Horae eunt, nec praeteritum tempus unquam revertitur. A' nyugoti részen: »Mors meta laborum«. (Hasznos Mulsóságok 1824. Első félesztendő 172—173. l.)

331. Északi fény. Jan. 7 d. estveli 10 órától éjfélig Pesten egy igen ragyogó északi fény láttatott, melly a' légmérséknek nagy hidegbe közel leendő átmenetelét

jelenté: melly más nap be is következett, száraz poros földdel 20-káig.

Tek. Fliittner János Dr. és Liptó-vármegyei főorvos ezt írja hozzánk: Jan. 7 d. egy éjszaki fény' ritka 's gyönyörű látványának voltunk tanúji. Estveli 6 órától éjféltáni háromig tartott, legragyogóbb 9-felé volt. Egy több' grádustryi szélességű sötétpiros csik derítette fel az északi égtájt, de ezt a' láthatár felett, mellynek legalsóbb pontja a' hegyeken épen nem piroslott, nem derengett, hanem a' többi meg nem világított ég' színét mutatta. Pirosos, aranyszínű 's fénylő perpendiculis sugárok, néhány perczig maradván 's ismét eltűnven 's újaknak engedven helyt, villogtak keresztül a' földirányos (horizontalis) széles csíkon. Végre fogyni kezdett a' tünemény, 's csak fehérség maradt vissza, melly utóljára hasonlókép elenyészett. Ezen este az ég derült és csendes volt; a légsúlymérő = 26,600; a' hévmérő —8° R. Jan. 7 d. reggeli nyolcz óraker a' mérték csak —4° volt, a' légsúly ellenben = 26,400. Másnap pedig reggel nyolcz óraker a' légsúlymérő = 26,800 volt, a' hévmérő —12°,0 R.

12 d. a' mint mondják, megint mutatkozott egy gyengébb éjszaki fény; 's 20 d. reggeli 4 és 5 között az éjszak nyugoti ég több perczig igen világott. Ezeket többen látták. (»Orvosi Tár« 1831-ik évfolyam, I. kötet, 94—95. l.)

332. Meg gyulladt hegyek Nográd Vármegyében. »Igen különös és ritka természet tünemény az, melly Nográd Vármegyében a' Salgó hegyén a' mult esztendőbe (Anno 1813) adta elől magát. Ezt a' hegyet egy rohanó sebes patak két részekre osztja. A föld itt kemény, és kövér bűdöskö gőzökkel van terhelődve. A' mult nyárba ez a' hegy magától meg gyulladt és sűrű füstölések között egész két holnapig égett. Az imitt amott ki ütött lángoknál a' mezei munkások ebédjeket is meg főzhatték. Az el égett föld négy ölnyi hosszúságra, két

lábnyi szélességre, és ugyanolyan mélységre egészen világos szénre vált, mely ha tűzbe vettetett világos lánggal, és büdöskő szagjal égett. A' körül fekvő helységek határiba igen sok kővé vált fa is található itt, melyet igen szépen lehet pallérozni. Varbónál találtatott egy 8 toll diameterű kővé vált fa darab is, mely kívülről a' leg szebb calcedon erekkel volt bé vonva. Különös az is Borsod Vármegyébe Horváth nevű falú határába, hogy ott a' gyertyánfa ha soká a földbe fekszik tűzkővé válik úgy hogy én magam is azon egész utamba melyet Borsod Vármegyébe tettem mindég ilyen Horváthi Gyertyán fa kovával éltem.« (»Magyarország Természeti ritkaságai« Tannárky Mihály 1814. 71—72. l.)

333. *Elsüllyedt hegyrész.* Ns. Komárom Vármegyében Kots nevű Helység határán Nagy Tsótörtökön a' Szöllő-Hegyek' szomszédságában egy Hegynek fele a' más részről elválva elsüllyedett, és azon helyen víz adta fel magát. Az elsüllyedett helynek térsége mintegy 10 ölnyi hosszúságot télesen; a megmaradt hegyoldal felül homokból, alább agyagból látszik állani. Ezen váratlan történet minden veszedelem és kár nélkül ment végbe, mert azon táj csak legelő volt. (Hazai 's külföldi Tudósítások. 1820. Első félesztendő 257—258. l.)

334. *Vulkánikus hegyek.* Mintegy tíz esztendeje egy bizonyos nem tudom mi nevű, tudós Volt-jézsovita Gyöngyös mellett a Mátra Hegyekben talált egy ki égett Vulkánra, melynek már mostan csak a Pohara, vagyis az úgy nevezeteni szokott Cratere vagyon fen, de a mely mellett még most is sok tűzvetőhegyi Kő és Üveg található. E féle kővekkal a Ház építésre még most is élnének a Gyöngyösiek. Ki tudja hány száz vagy ezer Esztendőkkel éghetett meg az Urunknak Születése előtt? Fichtel úr úgy vélekedik, hogy Erdélyben a Székely földi Büdös hegy is hajdan Vulkán vala. Némellyek szerint a Magyar Hegyallyán is egykor volt egy ilyen Tűzvető hegy, mert a Szöllő-hegyeken szerteszét sok Salaküveg található még most is. (Sokféle. Írá s egybe szedé Sándor István 1799. Hatodik darab 61—62. l.)

335. *Néhány növény orvosi ereje.* A' Filozófiának, Khirurgiának, és az orvosi tudományak nagy érdemű Doktora, és N. Borsod Vármegyének Fisikussa Benkő Sámuel Úr, más Tudósok vélekedésén kívül az or-

vosságoknak a' természeti közösülésekben a nyavallyák iránt (in sympatheticis) különös munkálkodó erejét tapasztalta, és tulajdonít: Az úgy nevezett Sárgaság ellen használ az Erdei Ugorka levének és nedveségének az Orjukakon való beszívása, mely az epét és a' tagokban való nedvességet az orjukak, száj és a' természeti szék által kiüresíti, és a' Sárgaságban lévőket meggyógyítja. A' Basarósának fris gyökere, ha a' Gyermekeknek nyakokra függesztetik, a' nehéz nyavallat vagy nyavallya-törést akadályoztatja, és enyhül az által. A' vérehulló fő Levelei, vagy Nagy-fetskeff levelei a' szemfájást, ha szintén meg-öregedett is gyógyítják. A' Farkas-gyökér levelei (folia thelephi) ha frissében a' hónally alatt hordoztatnak, az arany-ért, vég hurkán való sülyt és sülyös ereket lágyítják a' fájdalomakba és a' nyavallat el-üzik. A' vizi Boglár virág, vagy Béka virág, a' változó hideglelésbe, ha valaki vele él, gyakorta meg-esik, hogy mindenestől meg-szünteti. Az-is bizonyos, midőn a' gyermekek himlősök között forognak, járnak, és kelnek, és a' mellyeken vánkoscát, mellyben a' többi között pésma-kámfor elegyítettett hordoznak, hogy olly könnyen reájok nem ragad. (Magyar Hírmondó 1785 549—550. l.)

336. *A Sári-tök haszna.* A Sári töknek Pest-Vármegyében tapasztaltatott két rendbéli haszna; 1) A büdös féreg el-vész tőle: ha ollyan helyekre, a hol a büdös féreg leg-inkább lenni szokott, nevezetesen a nyoszolyák koronájára, vagy fejére s végeire edj vagy két sári tök tétetik; a hol el-is maradhat, mivel az nem szokott meg-rothadni. 2) A köszvény ellen próbált orvosság. Melly végre imígy kell vele élni. Vágd-ki a tetejét; vágd-ki a bélét; azt törd-meg polyka hájjal, s tedd akképpen ismét belé a tökbe; az után, mikor kenyeret sütnek, tedd a kenyérnek való tészta-nak a közepébe; mikor a kenyér meg-sült, vágjad ketté, s vedd ki belőle a tököt. Azzal a bélével a Köszvényesnek fájós tagjait meg-kenni, igen hasznos és fogana-tos orvosság. (M. Hírmondó 1780. 516.)

337. *Aranyvíz-forma Aqua Vitae* (Bor-nemisza Anna Apafi fejedelem asszony házi curiosumai közül) Hogy kell vele élni? Elsőbben igen lágyan kell eczetbort venni, nem árt, ha mind az elei s mind az utolja benne lesz is; az után, azon eczetborban, két avagy három öreg üvegekben kell töl-

teni. Ezeket kell bele szedni mindjárt most tavasszal: Teljes kék violát, mely a kertben szokott teremni, vagy két marékkal, ismét Pápa füvet, Porrancsolnak az virágját, Gyöngy Virágot, Fejér Liliom virágot, Hársfa virágot, kertii veres Székfűnek az virágát, ugyan veres kertii Rósát, fekete ürömöt, fejér Czipros virágot, nem árt ha a Cziprossában leszen is benne; Virágos Majorannát, Rozmarin Virágot, avagy ha virágja nincsen az Rozmarinnyából egy keveset, Unicornis Szarvat meg kell törni, úgy kell belé vetni; egy kevés Pésma is kivántatik belé, de csak akkor, az mikor égetni akarják, csak hánton-hányják az öreg üvegekben való égett borba; békötve kell tartani, ökörfark koréna az virágát, (ezeket eszendőt által, mellyik virágzik) az Szájokat az verőfényen tartani, hadd ériék; csak őszszel szüret felé kell aztán kiégettetni, az mennyire ember akarja. Ha két kis fazakra valót akar gyűjteni annyi égettborba csinállya, ha pedig csak egyet, ahöz kell alkalmaztatni, mind az égett bort s mind az virágokat. Az mikor aztán ki akarják főzni, az kis víz vívő Fazaknak az Csőjét jól bétekerjék ruhával, hogy az ereje ki ne menjen. A mely edényben jártatják, egy darab nádmezet teygenek beléje, gyenge ruhát kösse nek rá, azon kívül egy kis töretlen sáfránt teygenek s egy kevés törött Pésmat, azon bocssásák által: Nem árt ha levendula virágot, Sárga Szarkaláb virágot, s egy kevés Ánis magot is megtörve vetnek belé, de a kis víz vívő fazék mind csőtől onas legyen, mert ha onas nem leszen, egyéb aránt rosz leszen. (A volt erdélyi kir. kormány-szék levéltárában levő Apafianumok közötti eredetiből. Közölve van a »Történelmi lapok« 1874. évf. 318—19 l.)

338. *Elefánt tetemek, mellyek Nagy-Hont vármegyében találtattak.* »1793-ba Honth névű falúhoz közel Nagy Honth Vármegyébe a' zápor esső egy dambot egészen ki mosott, mellynek kebeléből számtalan tsontok jöttek nap fényre. A' tsontok tsudálatos nagysága és különössége minden ott elmenő utasnak szemébe tűnt, és kevés napok alatt a' leg nevezetes darabok egészen el voltak kapkodva: mind az által találtattak itt még e' következendő tetemek.

1-ör Két Elefánt agyarak; ezek 4 lábnyi mélységre, egymástól két lábnyira paralele feküdtek egymás mellett. Az egyik nem volt egész, hanem mint egy 14 tzollnyi hosszúsága a felső hegyétől számlálva, a' másik

harmadfél lábnyi hosszúsága volt a' vastag részétől fogva, a' leg nagyobb vastagsága volt negyedfél tzoll; a' bé szívott nedveségtől mind a két darab porhányos vagy morzsolható volt, az agyarnak belső széke egészen el volt válvá a külső hüvelytől és kis ék formába magánosan állotta: úgy hogy az egész széket darabonként ki lehetett volna szedni. Ekképpen az agyaraknak belső része egészen el lévénn rothadva, lehetetlen volt azokat épségbe meg tartani, minden vigyázás mellett is. Mihelyt közzel hozzájuk nyult az ember és a' földből fel akarta emelni öszve rogytak, úgy hogy a' leg nagyobb darabok mellyek ki vétethettek 8—9 tzollnyi hosszúságuk voltak.

2-ör Három Elefánt záp fogak, mellyek nagyobb részént calcinalodva voltak. Egy ezek között mellynek 16 réteji vagy szakaszai voltak egészen ép volt, felső lapjának hosszúsága $6\frac{1}{2}$ tzoll, szélessége $3\frac{1}{2}$ tzoll egész hosszúsága 11 tzoll, és magassága 7 tzoll volt, nyomott 7 fontot. A' színe fejér volt, tsupánn tsak a külső héjja hajlott világos sárgára, az alsó lapjának rétegei egészen calcinalodva voltak. A másik, melly úgy láttzik, hogy az előbbinek társa; mivel annak gömbölyű alsó lapja, ennek öblös alsó lapjába egészen bele illik igen meg volt károsodva, ennek tsak 12 rétegeje volt és tsak $3\frac{1}{2}$ fontot nyomott, hosszúsága 6, alsó lapjának szélessége 3 tzoll volt. A' harmadik $2\frac{1}{2}$ font nehézségű igen különbözött a' két elsőbektől, ennek lapja kerekded volt, és azonn az rágás által való el köszörülődésnek semmi nyomát nem lehetett látni. Ennek 10 rétegejei voltak mellyek között a leg nagyobb $1\frac{1}{2}$ tzoll szélességű, és 5 tzoll magasságú volt, mindenik ezen rétegek között fellyül ki nyilva, és belül üres volt.

3-szor Egy vállapoztka, melly ámbár nem egész volt még is többet nyomott 8 fontnál.

4-szer Sok el tördelődött oldal tsontok.

5-ször Egy 2 láb 1 tzoll hosszúságú 4 tzoll szélességű lábszár. Ennek két vége igen meg volt rontsolódva, belőlről üres, kevésé calcinalódott, fejér színű volt nyomott $8\frac{1}{2}$ fontot.

6-szor Egy más lábszár darab, mint egy fele az egésznek, ez színére nézve az előbbihez hasonló volt.

7-szer Egy vízi Lónak foga barnaj színű, egészen ép, $2\frac{1}{2}$ tzoll hosszúságú ilyen fogak 8 találtattak. Azomba ezen darabok tsak igen

kevés részét tészik azon tsontoknak mellyek Honth mellett ki ásattak. Egy néhány eszten-dövel ez előtt egy kemény zápor alkalmatossá-gával még több és sokkal nagyobb darabok mosattatak ki ugyan ezen helyenn. Ebből azt lehet ki hozni, hogy ezen hely, temér-dek sok tetemeknek temető helye, mellyek-nek nagy része még a föld alatt fekszik. Hasonló sótt még ezeknél sokkal nagyobb

Elefánt és más tetemek találtattak és talá-latnak Magyar Ország egyéb részeibe is nevezetesen Bihar Vármegyébe, mellyek közül némelyleket lehet látni a Debretzeni Ref: Collegium Physicum Musaeumába. (»Magyar Ország Természeti ritkaságai« Tanárky Mihály Pozsony és Pest 1814 36—40 l.)

Közli LENGYEL BALINT.

TÁRSULATI ÜGYEK.

Növényntani értekezéslet 1893 május 10-ikén.

1. **Staub M ó r i c z** »*Vázlat Magyar-oroszország flórájának praehistoriájából*« című előadásában összeállítja és fejtegeti mind-ama növényleteket, melyek eddig hazánk diluviális lerakódásaiból és praehistoriai telepeiről ismeretesek. Tanulmányai alapján azt hiszi, hogy a flóra Magyarországon ép olyan egymásutánban vándorolhatott be, mint Svédországba, csak hogy valószínűen aránylag gyorsabban, mint ott. Minthogy továbbá a lúczfenyő a skandináviai fél-szigetre sem nyugotról sem délnyugotról nem kerülhetett és valószínű, hogy e fa Oroszországból, illetőleg Szibériából indult ki, nem valószínűtlen, hogy ez útját nyugot, északnyugot és észak felé hazánkon át vette.

Hazai praehistoriai telepekből is ismerünk már sok növényt, melyeket Deininger Imre határozott meg. Legnevezetesebbek az aggteleki barlang kőkorszakbeli temetkezési helyén és a lengyeli földalatti magtárakban talált növények. Ezek az akkor itt élő népek kulturnövényeinek magvai és az őket kísérő gyomok. Deininger mindkét lelethely kulturnövényeit összehasonlítja a svájczii czölöpépitményekben talált kulturnövények-vel és azt találja, hogy a magyarországiak mind alakjukra, mind méreteikre nézve primitívebbek, ennél fogva e népek kulturá-jukat nem a Földközi-tenger partvidékén lakó népek közbenjárásával kapták, mint a nyugoti népek, hanem közvetlenül szerez-ték. Az előadó nem csatlakozik Deininger ez állításához egész terjedelmében.

2. **F a n t a A d o l f** (Székesfehérvárról) »*A kerti mák tokjának rendellenességei*« címen érdekes rendellenesen fejlődött mák-tokokat mutat be, melyek lényegesen eltér-nek a Schilberszkytól leirtaktól. Nevezete-

sen a bemutatott tokok külsőleg ép fejlő-désűek, de belsejükben a virágtengely foly-tatásaként újabb porzó- és termőképződ-mények fejlődtek.

3. **F i l a r s z k y N á n d o r** »*A róssa-virág rendellenességei*« címen összeállítja a rózsavirágnak a rendestől eltérő alakulá-sát és pedig az elszirmosodást (petalisatio), elkelyhesedést (virescentia), elhímese-dést, ellombosodást, proliferációt, s végre az általános elszirmosodást (anthosusia), a me-lyet a *Rosa indica* L. példányán mutat be.

A bemutatott virág érdekes eszme-cserére szolgáltatott alkalmat, melyben részt vettek Borbás, Schilberszky, Filarszky, Má-gócsy-Dietz, ki hasonló elszirmosodást a Philadelphus nem virágzó hajtásán látott. (Pótfüzet XXV. sz.)

4. **F r a n z é R e z s ő** bemutatja **B ü t s c h l i O.**, »*Ueber den Bau der Bac-terien und verwandten Organismen*« című dolgozatát. Bütschli ez értekezésében be-hatóan írja le az *Ophidomonas jenensis* és a *Chromatium Okeni* bakteriumot, kiterjeszt-vén figyelmét más bakteriumokra és oscil-lariákra. Dolgozatának főeredménye, hogy a nevezett növények plazmájában alveoláris szerkezetet mutathatott ki. Bemutató saját vizsgálatai alapján az Oscillaria és a Spirilum nemekre nézve megerősítheti Bütschli adatait; végre röviden ismerteti Hie-ronymus-nak e tárgyra vonatkozó, de Bütschlitől eltérő vizsgálatait.

5. **W e i s b e c k e r A n t a l** (Kőszeg) részéről »*Néhány érdekesebb ibolya*« címen Borbás Vincze bemutatja rövid jellemzés kíséretében a *Viola-alba*-nak lila virágú alakját (*V. Besseri* Rupr.), a *V. mirabilis* és *V. silvestris* hybrid származékát (*V. tri-sticha* Weisb. a szárán három sor szőre-zet), a *V. dubia* Wiesb., *V. Bernati* Gremlí, a

Creative Commons License Deed

Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0)

Ez a [Legal Code \(Jogi változat, vagyis a teljes licenc\)](#) szövegének közérthető nyelven megfogalmazott kivonata.

[Figyelmeztetés](#)

A következőket teheted a művel:

szabadon másolhatod, terjesztheted, bemutathatod és előadhatod a művet

származékos műveket (feldolgozásokat) hozhatsz létre

kereskedelmi célra is felhasználhatod a művet

Az alábbi feltételekkel:

Nevezd meg! — A szerző vagy a jogosult által meghatározott módon fel kell tüntetned a műhöz kapcsolódó információkat (pl. a szerző nevét vagy álnévét, a Mű címét).

Így add tovább! — Ha megváltoztatod, átalakítod, feldolgozod ezt a művet, az így létrejött alkotást csak a jelenlegivel megegyező licenc alatt terjesztheted.

Az alábbiak figyelembevételével:

Engedély — A szerzői jogok tulajdonosának engedélyével bármelyik fenti feltételtől [eltérhatsz](#).

Közkinccs — Where the work or any of its elements is in the [public domain](#) under applicable law, that status is in no way affected by the license.

Más jogok — A következő jogokat a licenc semmiben nem befolyásolja:

- Your fair dealing or [fair use](#) rights, or other applicable copyright exceptions and limitations;
- A szerző [személyhez fűződő](#) jogai
- Más személyeknek a művet vagy a mű használatát érintő jogai, mint például a [személyiségi jogok](#) vagy az adatvédelmi jogok.

- **Jelzés** — Bármilyen felhasználás vagy terjesztés esetén egyértelműen jelezned kell mások felé ezen mű licencfeltételeit.